

BOGHOSSIAN O NEZDÔVODNITEĽNOSTI EPISTEMOLOGICKÝCH NÁROKOV LOGIKY¹

TOMÁŠ ČANA, Katedra filozofie FF UCM, Trnava, SR

ČANA, T.: Boghossian on the Unjustifiability of the Epistemological Claims of Logic
FILOZOFIA 70, 2015, No. 8, pp. 620-632

This paper deals with the epistemological claims of logic. Skepticism is a position in the philosophy of logic, according to which the „fundamental logical truths“ such as „Modus ponens is a valid rule of inference“, are unjustifiable. In his quest for a „plausible epistemology for logic“, Paul Boghossian subjected this position to an original criticism. He argues that the unique status of fundamental logical truths should also be justified. Otherwise, nothing can be really justified. He tries to demonstrate that, under such circumstances, the skeptical position does not represent „the stable platform to stand on“, either. The aim of this paper is to critically reconsider Boghossian's attack on this position.

Keywords: Epistemology of logic – Skepticism – Realism – Rules of valid inference – Fundamental logical truths – Claims of logic – P. Boghossian

Tento článok sa venuje otázke zdôvodnenia nárokov, ktoré na poli epistemológie kladie logika.

Na tomto mieste sa žiada niekoľko objasnení: Pod „logikou“ sa myslia pravidlá, ktoré nás od pravdivých viet nikdy neprivedú k nepravdivej vete. To znamená, že ide o pravidlá, ktoré pri každodennej aktivite transformácie poznatkov uchovávajú pravdivosť. Hovorí sa o nich aj ako o „the principles of valid inference“,² „princípoch platného usudzovania“. Pod „nárokom, ktorý kladie logika“ sa zasa myslí napríklad imperatív „ q musí byť pravdivé, ak je zároveň pravdivé *ak p , tak q a p* “, alebo ekvivalentné všeobecné tvrdenie „*modus ponens* uchováva pravdivosť vo všetkých svojich aplikáciách“ a podobne.

Ohľadom otázky zdôvodnenia nárokov logiky existuje, prirodzene, viacero reakcií. Odvážim sa tvrdiť, že dôležité miesto medzi nimi patrí odpovedi, podľa ktorej sa tieto nároky nedajú zdôvodniť. Sú natoľko základné – a nenahraditeľné v procese ľubovoľného argumentovania a zdôvodňovania –, až sa zdá, že ony samé nemôžu byť zdôvodnené. Vplyvný predstaviteľ *realizmu* v modernom myslení Paul Boghossian označuje uvedenú reakciu ako *skeptický záver* a podrobuje ju originálnej kritike. V protiklade k nej presadzuje predstavu, že aj samotné „základné kamene“ racionality musia byť zdôvodniteľné.

¹ Za podnet na napísanie tohto článku ďakujem Jaroslavovi Peregrinovi. Za cenné pripomienky k rukopisu ďakujem Róbertovi Macovi a Milošovi Taligovi.

² Pozri (Kneale & Kneale 1962, 1).

Ak by to tak nebolo, máme problém, s ktorým „nevieme žiť“. V priekopníckej práci *Knowledge of logic* (Poznanie logiky) Boghossian jednak predkladá konštruktívnu odpoveď na naznačený problém – postavenú na tzv. sémantike konceptuálnych rolí a obmedzenej verzii tzv. kruhovosti –, jednak prezentuje skeptický záver o nárokoch logiky ako niečo, čo sa síce môže „zdať prirodzené“, no čo samotné nemožno zdôvodniť, a to v tom zmysle, že ak je tento záver naozaj správny, tak k nemu nevedú nijaké dôvody skôr ako k inému – napríklad opačnému – záveru.

Ambíciou tohto článku je pozorne rekonštruovať a následne kriticky reflektovať Boghossianov argument proti skeptickému záveru o nárokoch logiky. Konštruktívne riešenie problému zdôvodnenia „základných kameňov“ racionality bude naopak v centre pozornosti len do tej miery, do akej to bude prínosom k rekonštrukcii tohto argumentu.

I. Vo svojich prácach³ Boghossian prezentuje viacero inšpiratívnych úvah⁴ o tom, akú povahu majú dôvody, ktoré vieme predložiť v prípade tzv. „fundamentálnych logických právd“, a tiež o tom, aké dôsledky by mali vyplývať z toho, že ich predložiť nedokážeme. Medzi týmito druhými úvahami sa nachádza aj avizovaná kritika *skeptického záveru*.

Pod názvom *skepticizmus* sa tu rozumie postoj, podľa ktorého disponujeme určitým logickým poznaním, no nedisponujeme jeho neproblematickým zdôvodnením. To znamená, že (a) nároky, ktoré pred nás kladie logika, sa nedajú zdôvodniť, čo buď (a1) predstavuje problém, alebo (a2) nepredstavuje problém. Pre skeptikov typu (a1) je vzniknutá situácia zložitá už len preto, že sme sa prijatím (a) dostali do konfliktu s tradičnou tripartitnou definíciou poznania (ako *pravdivého zdôvodneného presvedčenia*). V prípade skeptikov typu (a2), ktorých názor je z hľadiska nášho skúmania oveľa zaujímavejší, na tom, že by modus ponens mal napokon vystupovať ako „nezdôvodniteľný“, nie je nič problematické.

„Nezdôvodniteľný“ na poli epistemológie totiž podľa nich vonkoncom neznamená „nepoužiteľný“ v realite (v prípade konkrétnej transformácie poznatkov). Tento termín teda nemá ten istý význam ako „nerozumný“, alebo snád „iracionálny“, ako sa v niektorých prípadoch takmer automaticky predpokladá. Tieto tradičné vzťahy v tomto kontexte neplatia.⁵ Naopak, „nezdôvodniteľné“ nároky logiky by z tejto perspektívy mali byť nevyhnutným predpokladom rozumnosti mnohých iných nárokov a použiteľnosti mnohých iných nástrojov – asi v tom zmysle, v akom sú „nehybné“ pánty podmienkou funkčných, teda „pohyblivých“ dverí.

V konečnom dôsledku nás takto definovaný skeptický postoj vedie k záveru, že by sme nemali chcieť zdôvodňovať nároky, ktoré pred nás kladie akt riadenia sa logickým pravidlom za normálnych okolností. Nemali by sme pociťovať potrebu ísť pri vysvetľovaní

³ Pozri (Boghossian 2000, 229-254; Boghossian 2002, 15-48; Boghossian 2003, 225-248).

⁴ Pozri (Wright 2002, 49-84; Williamson 2003, 249-293; Wright 2004, 155-175).

⁵ „To, čoho sa vzdávam, je možnosť a potreba uvádzania dobrých dôvodov či už za, alebo proti nejakým názorom, nie možnosť a potreba argumentácie“ (Taliga 2012, 424). Porov. (Démuth 2012, 141-146; Nuhlíček, Szapuová 2012, 147-159; Ivanovič 2014).

„tak ďaleko“. Ako upozorňuje Wittgenstein: „Môj život spočíva v tom, že sa s mnohými vecami uspokojujem“ (Wittgenstein 2006, §344).

Boghossian pokladá uvedený názor za hodný pozornosti. Podľa neho sa môže zdať prirodzené odpovedať na otázku o zdôvodnení „the fundamental logical truths“ negatívne. Na prvý pohľad sa naozaj zdá, že nemáme možnosť predložiť dôvod takého elementárneho presvedčenia, ako je presvedčenie, že „modus ponens zachováva pravdivosť vo všetkých svojich aplikáciách“. Naopak, aj vďaka nemu sme schopní navzájom si predkladať súvislejšie zdôvodnenia. Podľa skeptikov by sa proces „zmysluplného“ predkladania odpovedí preto mal pri takýchto nárokoch zastaviť. Boghossian s tým ale nesúhlasí. Vystávajú pred ním vážne pochybnosti: „No môžeme so záverom, ako je tento, žiť? Môžeme koherentne prijať tvrdenie, že naše fundamentálne princípy usudzovania sú absolútne nezdôvodniteľné?“ (Boghossian 2000, 234).

II. Argument, ktorý Boghossian predkladá proti názoru, že nároky logiky sa nedajú zdôvodniť, pokladám za zaujímavý a závažný zároveň. Kým prejdem k jeho explicitnej rekonštrukcii, pokúsím sa objasniť terminológiu, ktorú v jeho rámci používa. Bez toho by tento „filozofický výpad“ nebol úplný ani zrozumiteľný.

Ako sme už spomenuli, Boghossian je presvedčený o nesprávnosti skeptického záveru. Vychádza z predpokladu, že musíme byť schopní predložiť zdôvodnenia nárokov, ktoré fundamentálne logické pravdy vznášajú na každého, kto usudzuje. Tieto pravdy sa jednoducho musia dať racionálne podoprieť, resp. uzemniť. Inými slovami, aj pre pravidlá platnej inferencie – pri ktorých je vylúčené, že by boli premisy pravdivé a záver nepravdivý –, by sme mali byť schopní predložiť nejaké „ďalšie“ inferencie.⁶ V opačnom prípade máme na poli epistemológie – ako realisti – problém. Na nezdôvodniteľných základoch sa totiž nedá stavať nič spoľahlivé – a ani trvalé.

V úvode *Knowledge of logic* Boghossian objasňuje dva východiskové termíny tohto skúmania. Sú to: 1. *dispozícia* usudzovať v súlade s modusom ponens; 2. *presvedčenie*, že toto pravidlo distribuuje pravdivosť vo všetkých svojich aplikáciách.

1. Čo nám príde na um pri analýze zdôvodňovania logiky ako prvé, sú *dispozície*. Hovorí sa obvykle o dispozícii usudzovať nejakým spôsobom – napríklad tak, že sa neporušujú niektoré pravidlá. To znamená, že na tomto mieste vystupuje subjekt S, ktorý má za normálnych okolností určitú dispozíciu alebo tendenciu: „Predpokladajme, že o S platí, že kedykoľvek je presvedčený, že *p*, a že *ak p, tak q*, tak má dispozíciu byť buď presvedčený, že *q*, alebo jednu z uvedených viet odmietnuť... budeme hovoriť, že S má *dispozíciu usudzovať v zhode s pravidlom* modus ponens“ (Boghossian 2000, 229-230).

To je elementárny spôsob, akým sa dajú vnímať akty riadenia sa logickým pravidlom, ktoré okolo seba pozorujeme. To znamená, že ich môžeme vnímať ako prejav –

⁶ Iný vplyvný predstaviteľ *realizmu* v modernom myslení Crispin Wright charakterizuje v dôsledku uvedeného presvedčenia Boghossianov prístup metaforicky ako „inferencializmus“; pozri (Wright 2004, 160).

podmieneného alebo nepodmieneného – inštinktu, ako čosi podobné vzťahu medzi spínačom a žiarovkou.⁷

2. Iný spôsob chápania našich logických operácií je postavený na *presvedčeniach*, ktoré zastávame v diskurze. Inštinktívne prejavy sa vďaka presvedčeniam, o ktorých sa dohadujeme vo verejnom priestore, podľa Boghossiana kvalitatívne menia. (Termín „modus ponens“ sa zároveň mení v jeho symbolike na „MPP“.) „Dispozícia S usudzovať v zhode s MPP a jeho presvedčenie, že MPP uchováva pravdivosť, to sú odlišné druhy stavov... musíme odlíšiť epistemický status dispozície od toho statusu, ktorý má presvedčenie“ (Boghossian 2000, 230).

To je „odrazový mostík“ celého skúmania. Vyplýva z neho, že naznačené spôsoby, ako sa pozeráť na akty riadenia sa logickým pravidlom, by sa nemali miešať. Buď sa pýtame na jedno, alebo nás zaujíma druhé. Boghossian preto od seba oddeľuje uvedené spôsoby ponímania aj terminologicky: na jednej strane vystupuje dvojica termínov *disposition – entitlement*, ktorej by v slovenčine mali zodpovedať termíny *dispozícia – oprávnenie*, na strane druhej vystupuje dvojica termínov *belief – justification*, ktorej by v slovenčine mali zodpovedať termíny *presvedčenie – zdôvodnenie*. Tvrdí: „Termín „zdôvodnenie“ rezervujem pre ten druh opodstatnenia, ktorý sa môže vzťahovať na presvedčenie, a termín „oprávnenie“ pre ten druh opodstatnenia, ktorý sa môže vzťahovať na použitie nejakého pravidla...“ (Boghossian 2000, 230).⁸

Ako sme už spomenuli, miešanie týchto dvoch kontextov nikam nevedie. Zdá sa, že to je hlavná pointa úvodu analyzovaného textu. Termín „zdôvodňovanie“ by malo mať zmysel vzťahovať iba na pochybnosti o presvedčeniach, kým termín „oprávnenie“ na aplikácie pravidiel za normálnych okolností. Inými slovami, Boghossian sa rozhodol, že nemá zmysel skúmať dôvody pri našich dispozíciách usudzovať v súlade s MPP. Zaujímavé sú iba dôvody našich presvedčení. Predovšetkým to, či je možné, aby sme mali dôvody byť presvedčení, že MPP uchováva pravdivosť. Až v druhom rade ho zaujíma, či má naša dispozícia usudzovať v zhode s MPP za normálnych okolností aj oprávnenie.

Neskôr vychádza najavo, že Boghossian tieto dva spôsoby, ako vnímať naše logické operácie, oddeľuje viac-menej preto, aby ich mohol opäť uviesť do vzťahu. Základný princíp „plauzibilnej epistemológie pre logiku“ – filozofického projektu, o položení základov ktorého sa v analyzovanej práci pokúša – sa týka práve vzťahu, ktorý by mal panovať medzi 1. a 2.. Meno spomenutého princípu je „linking principle“, teda „spájajúci princíp“ (ďalej „SP“), a stanovuje, že medzi epistemickým statusom bežného usudzovania v súlade s MPP a epistemickým statusom presvedčenia, že MPP uchováva pravdivosť za akýchkoľvek mysliteľných okolností, existuje úzke prepojenie. Formulácia je nasledovná:

⁷ Pozri (Wittgenstein 2002, 40).

⁸ Systematickým rozlíšením medzi termínmi „justification“ a „entitlement“ nadväzuje Boghossian na priekopnícku prácu Tylera Burgeho *Content Preservation*. V tej sa „entitlements“ chápu ako práva, ktoré ani nemusíme chápať, kým „justifications“ nevyhnutne zahŕňajú dôvody, ktorých sme si vedomí; (pozri Burge 1993, 458).

„(SP): V súlade s logickým pravidlom môžeme oprávnene usudzovať iba vtedy, ak presvedčenie, že toto pravidlo uchováva pravdivosť, možno zdôvodniť“ (Boghossian 2000, 234).

Boghossian je presvedčený, že „apel“ tohto princípu na rozum je celkom intuitívny. To znamená, že nepredpokladá, že by s ním niekto mohol mať nejaký problém. Tento princíp vyjadruje niečo, na čom má v úmysle postaviť celé zdôvodňovanie nárokov logiky. Predpokladá „iba toľko“, že ak chcem oprávnene usudzovať, musím mať k dispozícii dôvody. Ak ich nemám, jednoducho neviem, či konám oprávnene. Ak nemám nijaké dôvody na to, čo robím inštinktívne, tak moja dispozícia neporušovať určité pravidlo nie je dostatočnou zárukou. Preto: „Akákoľvek plauzibilná epistemológia pre logiku by mala rešpektovať toto spojenie medzi oprávnenosťou nášho usudzovania v súlade s určitým pravidlom a korešpondujúcim metatvrdením“ (Boghossian 2000, 235).

SP je evidentne niečím, čomu sa v tomto rámci „prikladá váha“. Okrem toho je to aj kľúčový predpoklad, na ktorý sa odvoláva prvá premisa argumentu, kvôli ktorému sa tomuto objasňovaniu terminológie venujem. Vďaka SP sa v jej rámci pokladá za samozrejmé, že to, že mám tendenciu riadiť sa MPP, neznamená, že toto konanie je, obrazne povedané, „na mieste“. „Ak... nemáme možnosť predložiť dôvody tvrdenia, že určitá logická pravda uchováva pravdivosť, tak sa zdá, že z toho vyplýva, že nemôžeme v súlade s ňou oprávnene usudzovať“ (Boghossian 2000, 234-235).

Zdá sa, že už z objasňovania terminológie plynie, že fundamentálne logické pravdy nevyhnutne potrebujú zdôvodnenie. Kto by túto tézu chcel popierať, vyzerá – po zavedení SP – ako ten, kto nerozumie prijatej terminológii. Mohli by sa teda vnučovať otázky: Na čo je tu potrebná argumentácia? Na čo je dokazovanie tézy, ktorá sa vysvetľuje spolu so základnou terminológiou? Nie je to napriek silnému zdaniu tak.⁹ Neskôr totiž Boghossian zavádza do svojho systému iný princíp, ktorý označuje „L“ a ktorý mení situáciu.

Predtým sa vracia k otázke, ktorú zavrhol: „Mohli by sme oprávnene použiť pravidlo platného usudzovania bez toho, že by sme najskôr disponovali zdôvodnením korešpondujúceho všeobecného tvrdenia, že toto pravidlo je platné“ (Boghossian 2000, 248)? Boghossian odpovedá – zdanlivo v rozpore so zmyslom SP –, že by sme za určitých okolností mohli oprávnene usudzovať v súlade s MPP bez toho, aby sme vedeli toto pravidlo zdôvodniť. Bolo by to možné vtedy, keby sme mali k dispozícii naozaj presvedčivý výklad faktorov, ktoré určujú význam použitej logickej konštanty. V takom prípade – keď je význam logických konštánt jasný – sa podľa Boghossiana dostávame do blízkosti unikátneho javu na poli epistemológie, ktorý v neskorších prácach označuje ako „blind reasoning“, „neinformované usudzovanie“.¹⁰

Samozrejme, počas teoretizovania o *neinformovanom usudzovaní* je spomenutý autor presvedčený, že má k dispozícii plauzibilné vysvetlenie faktorov, ktoré určujú význam výrokovej spojky „ak..., tak...“. Uvedená spojka – označovaná ako „implikácia“ – podľa

⁹ Za tento podnet ďakujem Róbertovi Macovi.

¹⁰ Pozri (Boghossian 2002, 15-48; Boghossian 2003, 225-248).

neho v komunikácii niečo znamená v dôsledku „konceptuálnej roly“, ktorú v procese odovzdávania informácií plní. Pokiaľ ide o znalosť tejto roly, kľúčové je predovšetkým poznanie tabuľkovej definície implikácie, podľa ktorej je výrok zložený z dvoch jednoduchých výrokov a spomenutej spojky nepravdivý iba vtedy, ak je prvý výrok – antecedent – pravdivý a druhý výrok – konzekvent – nepravdivý. V ostatných variáciách je implikácia ako celok vždy pravdivá. Kľúčové je ale napokon aj to, že už pri objasňovaní základného fungovania tabuľkovej metódy potrebujeme MPP. Podľa Boghossiana potrebujeme urobiť „aspoň jeden krok v súlade s ním“. To znamená, že sa v rámci tohto explikovania nachádzame v kruhu.

Spomenutý autor v každom prípade vychádza z predpokladu, že v prípade MPP je význam logických konštánt určený. Za daných okolností by malo byť možné aplikovať toto pravidlo oprávnene aj bez „informovaného súhlasu“. Ak je totiž význam logických konštánt použitých v rámci pravidla jasne vysvetlený, tak sa toto pravidlo stáva v rámci sémantiky konceptuálnych rolí „genuinely meaning-constituting“, teda pravidlom, ktoré „skutočne konštituuje význam“. O takom pravidle potom Boghossian hovorí, že je rozumné sa ním nechať viesť bez ohľadu na všetko ostatné. Preto prijíma vo svojom systéme aj nový princíp L. Formulácia je nasledovná:

„(L): Ak M je pre S pravidlom, ktoré skutočne konštituuje význam, tak S je oprávnený usudzovať v súlade s M bez ohľadu na explicitné zdôvodnenie pre M“ (Boghossian 2000, 249).

To znamená, že v základoch Boghossianovho epistemologického projektu stoja dva princípy, ktoré medzi sebou vytvárajú značné napätie. Na jednej strane SP, ktorý hovorí, že oprávnene môžem usudzovať v súlade s pravidlom iba vtedy, ak preň mám dôvody. Na strane druhej L, ktorý hovorí, že ak pravidlo „skutočne konštituuje význam“, tak môžem oprávnene usudzovať v súlade s ním aj bez nekruhového „výmeru“. Je otázne, do akej miery je toto napätie únosné. Z tohto hľadiska v každom prípade nie je správne tvrdiť, že už Boghossianova terminológia nás vedie k predpokladu, že fundamentálne logické pravdy sa musia zdôvodňovať.

Napokon ešte treba spomenúť – bez toho, že by som chcel celú vec neúmerne komplikovať –, že odvolávanie sa na L nie je v tejto časti článku úplne korektným krokom. Formulácia tohto princípu bola totiž dôsledkom, ku ktorému Boghossiana priviedol práve argument, ktorý sa tu chystám analyzovať. To znamená, že v rámci snahy o rekonštrukciu argumentu proti skeptickému záveru nie je referovanie na tento princíp metodicky v poriadku. Napriek tomu pokladám za potrebné uviesť spomenutú skutočnosť na pravú mieru už teraz.

III. Hoci sa po zavedení SP zdá, že Boghossianova terminológia implicitne obsahuje predpoklad potreby zdôvodnenia nárokov logiky, formuluje uvedený autor aj explicitný argument proti záveru, podľa ktorého sa spomínané nároky zdôvodniť nedajú. Cieľom argumentu je ukázať, že samotné toto skeptické tvrdenie nepredstavuje nič stabilné.

V okamihu, keď sa ho rozhodnem artikulovať, dostávam sa do viacerých ťažkostí. Cieľom tejto časti je rekonštrukcia vlastného „výpadu“.

Na začiatku stojí sebavedomé vyhlásenie, za ktorým je hlboké presvedčenie o nepravdivosti skeptického záveru: „Teraz sme v pozícii, keď rozumieme tomu, že hovoriť, že naše základné pravidlá usudzovania sa nedajú zdôvodniť, je extrémne problematické“ (Boghossian 2000, 235). Autor tak avizuje, že vie o dôsledkoch spomenutého tvrdenia, ktoré sú nepríjemné, a tiež to, že argument, ktorý bude nasledovať, má iba tie „najvyššie ambície“. To znamená, že je rozhodnutý jeho prostredníctvom prezentovať skeptický záver týkajúci sa nárokov logiky ako čosi „len ťažko mysliteľné“. **Prvá premisa** argumentu znie nasledovne:

„Ak totiž tvrdenie, že MPP zachováva pravdivosť, nie je zdôvodniteľné, tak spájajúci princíp nám hovorí, že nie je také ani naše používanie MPP“ (Boghossian 2000, 235).

Boghossian postupne prechádza ku konkrétnym dôsledkom, ktoré sú – za predpokladu, že prijímame SP – zahrnuté v tvrdení, že nároky logiky sa nedajú zdôvodniť. Ak sa tieto nároky nedajú podoprieť, tak nie je podľa neho zdôvodniteľné ani naše aplikovanie MPP za normálnych okolností. Moje usudzovanie v súlade s týmto pravidlom je v takomto prípade, naopak, neoprávnené. To vedie k ďalším dôsledkom, o ktorých hovorí **druhá premisa**:

„Ak je naše používanie MPP nezdôvodniteľné, tak je nezdôvodniteľné všetko, čo je na ňom postavené, teda, zdá sa, aj všetky deduktívne zdôvodnené presvedčenia“ (Boghossian 2000, 235).

Druhá premisa hovorí, že ak nevieme predložiť pádne dôvody nárokov, ktoré pred nás kladie MPP, tak nemáme dôvody na nijaké presvedčenie, ktoré sa opiera o deduktívnu formu usudzovania. Prečo? Dôvodov je viac. Na úplnom začiatku – aby udržal skúmanie v čo najjednoduchšej podobe – prijíma Boghossian predpoklad, že sa bude v nasledujúcich úvahách pohybovať v rámci systému výrokovej logiky, v ktorom je len jedno základné pravidlo: MPP. To znamená, že prijal predpoklad, že je len jeden „pilier“, o ktorý sa opiera „svet dedukcie“. V takomto rámci je druhá premisa prirodzeným dôsledkom východiskového predpokladu.

Tiež sa zdá, že budovu poznatkov, ktoré dokážeme zdôvodniť, by mali „niest“ základné kamene, ku ktorým rovnako vieme čosi – správne alebo nesprávne – predložiť. Na nezdôvodniteľných základoch sa totiž dá postaviť len niečo v zásade nespoľahlivé. To je normatívny súd s „obsahovými“ konzekvenciami, ktoré sa v rámci tohto skúmania asi nedajú prehliadnuť.

Medzi „obsahovými“ konzekvenciami, ktoré sa nedajú prehliadnuť, si napokon Boghossian všima predovšetkým to, že samotné ilustrácie, pomocou ktorých sa skeptici pokúšajú priviesť spoludiskutéra k názoru, že fundamentálne pravdy logiky sa nedajú uzemniť, sú tiež postavené na deduktívnej forme usudzovania. Aj ich objasnenia si vyžadujú, aby

bol MPP „v akcii“, keď chcú odovzdať adresátovi jasný zmysel. Keby vznikli pochybnosti o oprávnenosti MPP, sama intencia skeptického záveru by bola nedosiahnuteľná. V tom podľa Boghossiana spočíva problém, na ktorý treba upozorniť. Skeptické objasnenia a ilustrácie využívajú aparát, ktorého zdôvodniteľnosť spochybňujú. To je podozrivé. **Záver** argumentu hovorí:

„Keďže skeptický záver je jedným z tvrdení, ktoré sú postavené na deduktívnom usudzovaní, samotná téza, že naše kľúčové logické princípy sú nezdôvodniteľné, bude tiež nezdôvodniteľná“ (Boghossian 2000, 235).

Ak niekto tvrdí, že téza „MPP uchováva pravdivosť vo všetkých kontextoch“ nemôže mať zdôvodnenie, tak by mala byť položená otázka: Aké presvedčivé zdôvodnenie môže mať tvoje tvrdenie? Skeptický záver je prinajmenšom tak „nezdôvodniteľný“ ako spomenutá téza, ak nie ešte nezdôvodniteľnejší. Práve tu je ukrytá ťažkosť vo vnútri skeptických objasnení a ilustrácií, ktorá by podľa Boghossiana nemala uniknúť pozornosti tých, čo uvažujú o prijatí tohto záveru. Ak je toto tvrdenie správne, tak neexistujú dôvody, ktoré by viedli k nemu skôr ako k inému tvrdeniu, napríklad opačnému. Pointa argumentu je jednoznačná: „... toto sa nezdá byť stabilnou platformou, na ktorej sa dá stáť“ (Boghossian 2000, 235).

Názory sa na tomto mieste, prirodzene, rozchádzajú: Podľa Boghossiana skeptický záver neponúka „pevnú pôdu“, na ktorej by sa dalo niečo zmysluplne podnikať. Naopak, táto téza podľa neho skeptický postoj destabilizuje. Na strane druhej skeptici nevnímajú tento argument ako „výpad“, skôr ako artikuláciu dôsledku ich postoja, v ktorom práve preto nevidia problém. Podľa nich neprináša analyzovaný argument vlastne nič nové.¹¹ K tomuto sa ešte vrátim.

Napriek tomu, že možnosť skeptického postoja ostáva do konca Boghossianovho hľadania teórie logického poznania niečím relevantným, možnosť tvrdenia skeptického záveru o nárokoch logiky je počnúc touto argumentáciou vylúčená. Je to *alternatíva*, ktorá pre nás už „nie je otvorená“. Ciele, ktoré si stanovil, boli teda z jeho perspektívy splnené.

IV. Po explicitnej rekonštrukcii argumentu sa zameriam na jeho kritickú reflexiu. Najskôr zhodnotím škodu, ktorú skeptickému záveru – a postoju – naozaj spôsobuje.

Boghossian označuje skeptický záver týkajúci sa nárokov logiky – v okamihu, keď sa ho niekto rozhodne obhajovať – za nezdôvodniteľný. Obhajoba tvrdenia, podľa ktorého by sme nemali chcieť nároky logiky zdôvodňovať, nie je totiž mysliteľná bez týchto nárokov ako niečoho prijímaného subjektom i adresátom obhajoby. Ak potom poviem, že tieto nároky sú nezdôvodniteľné, aké „zdôvodniteľné“ je v skutočnosti moje vyhlásenie samotné? To je nestabilita skeptického záveru, na ktorú poukazuje svojím argumentom Boghossian.

¹¹ Za tieto podnety ďakujem Milošovi Taligovi.

Ako sme už spomenuli, dané tvrdenie problematizuje celý postoj. Analyzovaný argument sa pritom nesnaží demonštrovať, že filozofický postoj, podľa ktorého máme určité logické poznanie, no nemáme jeho zdôvodnenie, je takto „vyradený z hry“. Jeho ambíciou nie je definitívne spochybnenie tohto postoja, ale snaha demonštrovať, že nemáme možnosť prezentovať fundamentálne logické pravdy ako „nezdôvodniteľné“. Spochybnená by teda mala byť iba téza (a2), podľa ktorej nie je problém s tým, že nároky logiky sú nezdôvodniteľné.

Je pravda, že niektorí zástancovia (a2) by sa mohli účinkom analyzovaného argumentu vyhnúť, keby si uvedomili, že nepotrebujú o tvrdení „MPP uchováva pravdivosť vo všetkých svojich aplikáciách“ vyhlasovať, že je nezdôvodniteľné. Inými slovami, nepotrebujú svoj postoj nevyhnutne artikulovať. Stačí im nerozumieť, čo by malo znamenať „zdôvodňovať nároky logiky“. Stačí im „nemať predstavu“, ako by to malo prebiehať – a upozorňovať na to.

Je pravda aj to – ak opäť trochu predbehnem –, že Boghossian sám si uvedomuje, že konštruktívne riešenie problému zdôvodnenia nárokov logiky, ktoré napokon predkladá, sa nedá použiť ako univerzálna odpoveď na všetky skeptické otázky. Naopak, ak sa toto riešenie – postavené na sémantike konceptuálnych rolí, ktorá je stále iba v štádiu zrodu a obmedzenej verzii kruhovosti, ktorá vyvoláva „apriórne averzie“ – stretne v diskusii s odhodlaným skeptikom, ktorý bude trvať na „svojom“, tak ho pravdepodobne nedokáže presvedčiť. Boghossian uznáva, že je nepravdepodobné, že by mal takýto zápas viesť k jednoznačnému výsledku. Napriek tomu je to, čo predkladá v záverečnej časti *Knowledge of logic*, dôvodom v pravom zmysle slova, ktorý zabezpečuje postavenie kľúčových logických právd na poli epistemológie.

Ako je to možné? Boghossian sa – ako viacerí moderní autori – rozchádza s dominantnou epistemologickou tradíciou, ktorej počiatky siahajú až k René Descartovi a jeho „metodickej skepse“. Prichádza s predstavou, že zdôvodňovanie nárokov, ktoré pred nás kladie akékoľvek poznanie, nemá a nikdy nemalo nič spoločné s hľadaním primeraných odpovedí na rôzne skeptické výzvy. Pri budovaní teórie poznania nie je teda našou úlohou presvedčať skeptika, ktorý kladie rozmanité otázky, o jeho prípadnom omyle. Obidva kontexty sú si v skutočnosti vzdialené. „Príbuznosť“ medzi nimi, ktorá sa zrodila ako dôsledok Descartovej nevšednej imaginácie, bola zdanlivá. Práve táto vzbura proti tzv. *fundacionalistickej tradícii* – ktorá chápe kladenie „základov“ automaticky ako vyvracanie skepticizmu – umožnila Boghossianovi nechať skeptický postoj stáť ako relevantný a zároveň nerušene predkladať východiská realistickej epistemológie pre logiku.

V súvislosti so škodami, ktoré spôsobuje analyzovaný argument skeptickému postoj, nemožno napokon opomenúť ani skutočnosť, že Boghossian necháva po jeho prezentácii „prerodiť“ hľadisko (a2) do novej formy – tzv. *ne-faktualizmu týkajúceho sa logiky*. Toto hľadisko predstavuje v istom zmysle zdokonalenú verziu skepticizmu, ktorý si z uvažovaného „výpadu“ zobral náležité ponaučenie. To znamená, že pojem *skepticizmu* sa v rámci tohto skúmania logického poznania vyvíja, pričom kľúčovú úlohu pri pochopení tohto vývoja zohráva práve argument z predchádzajúcej časti.

Podľa ne-faktualistického prístupu k logike téza, že „MPP uchováva pravdivosť vo

všetkých aplikáciách“, neopisuje nijaký fakt týkajúci sa vzťahu medzi jeho premisami a záverom, skôr artikuluje akt *akceptovania* konkrétneho systému noriem, ktorý umožňuje platné usudzovanie. Akt riadenia sa MPP by nemal v dôsledku toho súvisieť so vzťahom medzi významom premís a záveru – ako sa obvykle predpokladá; tento akt je ako celok zložkou širšieho systému noriem, bez ktorého by nebolo nijaké pravdivé poznávanie možné. Týmto aktom vlastne demonštrujem, že *prijímam* tento systém noriem.

Podľa spomenutého prístupu (keďže neexistuje nijaký fakt, ktorý by korešpondoval s tvrdením, že „MPP uchováva pravdivosť vo všetkých aplikáciách“) neexistuje potreba toto tvrdenie zdôvodňovať. Nie je tu dôvod na takúto činnosť. To zasa znamená, že stráca jasný zmysel i téza, podľa ktorej sa uvedené tvrdenie *nedá* zdôvodniť. V tomto ohľade prekračuje ne-faktualistický prístup k logike tú verziu skepticizmu, ktorá sa stala terčom argumentu z predchádzajúcej časti. Samozrejme, Boghossian nesúhlasí ani s novou verziou skepticizmu¹² a opäť ju podrobuje nekompromisnej kritike. Tejto kritike sa tu už ale nebudem venovať.

V ďalšej časti sa vrátim k argumentu proti skeptickému záveru o nárokoch logiky a k problémom, ktoré vyvoláva.

Prvá pochybnosť sa týka koherentnosti tohto argumentu vzhľadom na východiská, na ktorých je postavený. Tu treba upozorniť, že prvá i druhá premisa zjavne porušujú to, čo Boghossian stanovuje v úvode analyzovaného textu. Explicitne tam tvrdí, že termín „zdôvodnenie“ rezervuje pre pochybnosti o presvedčeniach – napríklad o univerzálnej aplikovateľnosti logických pravidiel – a že nevidí zmysel v miešaní epistemického statusu bežného usudzovania v súlade s logickými pravidlami s epistemickým statusom presvedčenia, že nejaká forma usudzovania je platná. Na druhej strane, v rámci argumentu proti skepticizmu nemá nijaký problém s tvrdením o „nezdôvodniteľnosti bežného usudzovania v súlade s MPP“.

Znamená to, že termín, ktorý sa mal vzťahovať len na presvedčenia o logických pravidlách, sa zrazu neproblematicky vzťahuje na bežný akt platného usudzovania. Čo malo byť pointou úvodného objasňovania terminológie, nestojí z ničoho nič za zmienku. Inými slovami, Boghossian robí v rámci svojho kritického argumentu to, o čom predtým povedal, že to robiť netreba – lebo to nemá zmysel. Na tomto mieste si uvedomujem, že SP etabluje medzi zdôvodnením presvedčenia a oprávnenosťou aktu úzke prepojenie, ale nemyslím, že sa to dá použiť ako obhajoba porušenia vlastnej terminologickej zásady z úvodu.

Zároveň musím dodať, že táto výhrada má len okrajový význam a Boghossianov argument neohrozuje. Nenarazil som na skutočnú terminologickú nekoherentnosť, ktorá by odkrývala systémovú chybu, skôr na nedôslednosť vo vyjadrovaní, ktorá by sa podľa mňa dala bez problémov odstrániť. Napriek tomu dospievam k záveru, že prvá i druhá premisa argumentu – v podobe, v akej sú uvedené v analyzovanom texte – nie sú v súlade s jeho zvolenými východiskami.

¹² V neskoršej práci charakterizuje tento postoj ako „sofistikovaného bratranca“ *epistemického relativizmu*, proti ktorému v prvom rade kladie svoj *realizmus*. Pozri (Boghossian 2002, 15).

Ďalšia moja výhrada sa týka nevyhnutnej pravdivosti druhej premisy argumentu. Tá hovorí, že keď nemáme dôvody podporujúce to, že MPP uchováva pravdivosť, tak nemáme dôvody v prospech ničoho, čo je postavené na deduktívnej forme usudzovania, ani v prospech skeptických ilustrácií a objasnení. Asi netreba zdôrazňovať, že z hľadiska argumentu ako celku je kľúčové, aby boli jeho premisy pravdivé – aby vyjadrovali niečo, čo vieme s istotou.¹³

Existujú vážne pochybnosti o nevyhnutnej pravdivosti druhej premisy. Nie sú zreteľné dôvody, prečo by na „nezdôvodniteľnosti“ niekoľkých logických a niekoľkých iných noriem nemohol spočívať nejaký poznatok ako „zdôvodniteľný“ – a neskôr, dajme tomu, „zdôvodnený“. Alebo je snáď táto predstava a priori vylúčená? Ak áno, tak prečo? Ako analógiu možno na tomto mieste uviesť štandardné budovanie logického jazyka, v ktorého rámci spočívajú na „nedokázateľných“ základných pravidlách „dokázateľné“ teóremy, pričom druhé sa musia dať – prostredníctvom dôkazu – kedykoľvek názorne previesť na prvé. Z „nedefinovateľných“ základných termínov sa tiež štandardne na poli metodológie vied odvodzujú „definovateľné“ odvodené termíny a nijaký problém s tým, pokiaľ viem, nie je. Podobných príkladov možno uviesť viac.

Týmto sa nesnažím miešať kontext budovania logických jazykov a kontext filozofických otázok týkajúcich sa logiky ani naznačiť, že z faktu, že existuje normálna prax aplikovania vedeckých metód, vyplýva, že neexistuje nijaký epistemologický problém v súvislosti s pravidlami, ktoré nás od pravdivých viet nikdy neprivedú k nepravdivej vete.¹⁴ Chcem len poukázať na fakt, že predstava, s ktorou prichádza druhá premisa, nie je v nijakom prípade „samozrejmá“. Presnejšie, nenachádzam evidentné dôvody, prečo by samozrejmá musela byť. Vychádzam z toho, že existujú napríklad metodologické teórie, v ktorých sa z tzv. nedokázateľných tvrdení neproblematicky odvodzujú dokázateľné tvrdenia. Prečo by potom malo nevyhnutne platiť, že na tzv. nezdôvodniteľných základoch nemôže spočívať budova zdôvodneného poznania? Prečo by to v jednom prípade bolo možné, a v druhom nie?

Preto sa domnievam, že Boghossian prechádza pri expozícii svojho kritického argumentu cez druhú premisu príliš rýchlo: akoby hovorila niečo samozrejmé. Ak by sa nad ňou zamyslel hlbšie, tak by v ňom pravdepodobne vyrástli pochybnosti. Na tomto základe dospievam k záveru, že existujú pochybnosti o nevyhnutnej pravdivosti druhej premisy argumentu proti skeptickému záveru.

Okrem toho je tiež potrebné uznať skeptikovi niekoľko skutočností, ktoré som počas rekonštrukcie argumentu nespomínal: najmä to, že Boghossian úplne ignoruje pri jeho výstavbe predpoklad, bez ktorého nedáva (a2) zmysel, totiž, že „z nezdôvodniteľnosti nevyplýva nepoužiteľnosť“. Táto skutočnosť predsa len problematizuje výpovednú silu analyzovaného argumentu. Ak totiž „nezdôvodniteľný“ na poli epistemológie neznamena automaticky „nerozumný“ v realite, tak z toho, že by mal byť skeptický záver nezdôvodniteľný – ako konštatuje záver Boghossianovho argumentu –, nevyplýva vlastne nič

¹³ Pozri (Moore 2006, 33).

¹⁴ Za tieto podnety ďakujem Róbertovi Macovi.

„dramatické“. Presvedčenie, že MPP uchováva pravdivosť, podľa toho možno nie je zdôvodniteľné, to ale nevylučuje, že je zároveň rozumné nechať sa ním viesť. V čom by potom vlastne spočíval problém?

Je pravda, že skeptik musí použiť logické pravidlá, ak chce ukázať, že presvedčenia, ktoré sa ich týkajú, by mali byť nezdôvodniteľné. V tom má Boghossian pravdu. To ale neznamená, že sa potrebuje o logické pravidlá oprieť ako o „dôvod“ – má totiž aj iné možnosti –, a už vôbec to neznamená, že potrebuje zdôvodňovať názor, že „logické pravidlá sú nezdôvodniteľné“, ako mu to vnucuje Boghossianova kritika.¹⁵ Myslím si, že sú to zavádzajúce predstavy o (a2).

Vďaka tomu napokon lepšie rozumiem aj skeptickému hlasu, ktorý koniec-koncov nevidí rozdiel medzi záverom Boghossianovho argumentu a *skeptickým záverom*, resp. chápe záver kritického argumentu skôr ako dôsledok hľadiska (a2) než ako útok naň. Z toho vyplýva, že tvrdenie, podľa ktorého „ku skeptickému záveru, ak je naozaj správny, nevedú nijaké dôvody skôr ako k inému záveru“ by malo byť samo zahrnuté ako konzekvent v skeptickom závere o nárokoch logiky. To by zasa znamenalo, že rozoberaný argument principiálne nemôže slúžiť ako destabilizácia (a2) a nehovorí o tomto hľadisku nič nové.

Záver. Napriek tomu, čo som tu uviedol, pokladám Boghossianov argument proti skeptickému záveru o nárokoch logiky za originálny a závažný zároveň. Ak záver, ku ktorému sa v jeho rámci dopracoval, naozaj vyplýva z **pravdivých** premís, tak sú jeho dôsledky, pokiaľ ide o tvrdenie o nezdôvodniteľnosti epistemologických nárokov logiky, devastujúce. Či to tak ale naozaj je, to je už iná otázka.

Je možné, že analyzovaný argument ukazuje limity kritizovaného postoja ako niečoho „zdôvodniteľného“ v klasickom zmysle slova. V nijakom prípade sa nedomnievam, že predstavuje koniec filozofickej diskusie medzi *realizmom* a *skepticizmom*. Naopak, tento argument podnecuje otázky, ktoré predtým neboli – a ani nemohli byť – kladené.

Literatúra

- BOGHOSSIAN, P. (2000): Knowledge of logic. In: Boghossian, P. – Peacocke, Ch. (eds.): *New Essays on the A Priori*. Oxford: Clarendon Press, 229-254.
- BOGHOSSIAN, P. (2002): How are objective epistemic reasons possible?. In: Bermúdez, J. – Millar, A. (eds.): *Reason and Nature: Essays in the Theory of Rationality*. Oxford: Oxford University Press, 15-48.
- BOGHOSSIAN, P. (2003): Blind reasoning. In: *Proceeding of the Aristotelian Society Supplementary Volume LXXVII*, 225-248.
- BURGE, T. (1993): Content preservation. *The Philosophical Review*, 102 (3), 457-488.
- DÉMUTH, A. (2012): Môže skeptik skutočne pochybovať o všetkom? (Odpoveď M. Taligovi). *Filozofia*, 67 (2), 141-146.

¹⁵ Za tieto podnety ďakujem Milošovi Taligovi.

- IVANOVIČ, D. (2014): Galileov inkvizičný proces na pozadí metodologického anarchizmu. *Ostium*. Internetový časopis pre humanitné vedy [online], (3). Dostupné na: http://www.ostium.sk/userdata/articles/032014_03.pdf
- KNEALE, W., KNEALE, M. (1962): *The Development of Logic*. Oxford University Press.
- MOORE, G. E. (2006): Dôkaz vonkajšieho sveta. In: Wittgenstein, L.: *O istote*. Bratislava: Kalligram.
- NUHLÍČEK, M., SZAPUOVÁ, M. (2012): Poznámky ku skepticizmu alebo Čo spochybňuje, a čo nespochybňuje skeptik. *Filozofia*, 67 (2), 147-159.
- TALIGA, M. (2012): Na čo sú dobré argumenty? (Odpoveď A. Démuthovi, M. Nuhličkovi a M. Szapbovej). *Filozofia*, 67 (5), 417-425.
- WILLIAMSON, T. (2003): Blind reasoning. In: *Proceeding of the Aristotelian Society Supplementary Volume LXXVII*, 249-293.
- WITTGENSTEIN, L. (2002): *Modrá a Hnedá kniha*. Bratislava: Kalligram.
- WITTGENSTEIN, L. (2006): *O istote*. Bratislava: Kalligram.
- WRIGHT, C. (2002): On basic logical knowledge. In: Bermúdez, J. – Millar, A. (eds.): *Reason and Nature: Essays in the Theory of Rationality*. Oxford: Oxford University Press, 49-84.
- WRIGHT, C. (2004): Intuition, entitlement and the epistemology of logical laws. *Dialectica*, 58 (1), 155-175.

Článok vznikol ako súčasť grantového projektu VEGA č. 1/0644/13 *Metafilozofia ako pragmatická analýza filozofických výpovedí*.

Tomáš Čana
Katedra filozofie FF UCM
Námestie J. Herdu 2
917 01 Trnava
Slovenská republika
e-mail: thomascana@yahoo.com